

Инж. Милан ШАНОВИЋ

Завод за унапређење пољопривреде — Титоград

Актуелни проблеми сточарске производње у СР Црној Гори*

Пољопривредом се у Црној Гори бави данас нешто мање од половине укупног становништва (48%); она има врло велики привредни значај за нас и поред чињенице да је највећим дијелом природна и нископроизводна. Сточарству у нашој пољопривредној производњи припада централно мјесто, јер је оно у њој водећа грана, како по вриједности производње, тако и по вриједности откупа и извоза пољопривредних производа. Нарасле потребе за савременијом исхраном код нас, које су резултат побољшаних економско-друштвених односа, захтијевају све већу употребу анималних бјеланчевина. Подижу се и савремени објекти прехранбене индустрије који захтијевају повећану сточарску производњу. Овакво стање намеће потребу да се сточарству поклони пуна пажња, како би се искористиле потенцијалне резерве које оно крије. Јасно је да се у овом правцу мора ријешити комплекс проблема, као што су производња јефтине и квалитетније сточне хране, инвестиције за сточарство, савременији технолошки процеси, производни правац, повољнији економски услови привређивања, кооперативни облици и њихово омасовљавање, зоотехничке и ветеринарске мјере, итд.

У разматрању проблематике сточарства код нас мора се поћи од становишта да ће се пољопривреда као грана (овдје се укључује и сточарство) развијати у склопу цјелокупне привреде. У процесу индустријализације и раслојавања села, у условима стварања социјалистичких продукционих односа, долази и код нас до формирања релативно крупнијих организација у пољопривреди, тј. до јачања и проширења пољопривредних добара и задруга.

* Реферат одржан на Савјетовању Савеза друштава пољ. инжењера и техничара СР Црне Горе у Титограду дана 2. и 3. јула 1963. године — у вешто скраћеном облику.

Оваква крупнија имања ће једино бити у стању да организирају модерну технологију у сточарству и да сточарску производњу доведу до нивоа индустријске производње, наравно уз услов да су потпуно изграђена, што засад није случај ни са једним. Оваква производња захтијева специјализацију и високу опремљеност што јој омогућава учествовање у савременој подјели рада. На жалост, услови за масовну, брзу модернизацију сточарства су ограничени због познатих природних и економских услова. Наиме, тешко је на овако малом простору као што је наша Република наћи тако хетерогене природне услове за сточарску производњу. Клима, рељеф и земљиште чине шаренило природних услова. Ипак, на читавој територији је могуће узгајати стоку и организовати сточарску производњу. Природни услови и земљишни капацитети дозвољавају да се у равничарским теренима, већином у јужном дијелу Републике и долинама ријека, организује интензивна производња, првенствено у говедарству и живинарству, док се у планинском рејону земљишни пољопривредни капацитети могу најбоље користити кроз овчарство, говедарство и коњарство, а нарочито овчарство.

Садашње стање сточног фонда и производње у Црној Гори

Бројно стање стоке по врстама и секторима власништва приказује се у Табели 1 (у 000 грла):

Табела 1

Стање	Говеда									Овце			Коњи			Свиња		
	укупно			соц. сект.			укупно			соц. сект.			укупно			соц. сект.		
			%			%			%			%			%			%
15. I 62.	183,8	3,1	1,7	612,3	14,6	2,4	31,8	0,1	0,3	23,4	0,3	1,1						
15. I 63.	159,7	3,0	1,9	611,2	8,1	1,3	30,9	0,1	0,3	24,7	0,4	1,6						

Као што Табела показује, прошле године је дошло до знатног пада бројног стања говеди (13,1%) у односу на претходну годину, а што је резултат подбацивања производње сточне хране у планинском рејону због прошлогодишње суше. Код осталих врста није било знатнијих промјена. Табела, такође, показује да је друштвени сектор врло мали у односу на укупни сточни фонд и да смо у формирању овога сектора тек на почетку посла.

У планираној вриједности пољопривредне производње за 1962. годину сточарство са домаћом прерадом учествовало је са 46,8%, ратарство са 41,6%, воћарство са домаћом прерадом са 6,0%, виноградарство са домаћом прерадом са 4,5% и рибарство (слатководно и морско) са 1%. У вриједност сточарске производње

није урачуната вриједност производње радних волова (30.000 грла), кастрата и пастува за рад (16.000 грла), а која износи по процјени око 2.300.000 динара, те када се она израчуна излази да сточарство у укупној вриједности пољопривредне производње учествује са 53,8⁰/₀, што представља водећу грану.

У односу на бројно стање стоке у Југославији у периоду од 1957. до 1961. године, Црна Гора просјечно учествује са 3,4⁰/₀ говеди, 5,9⁰/₀ оваца, 0,6⁰/₀ свиња и 2,3⁰/₀ коња.

Табела 2 приказује распоред сточног фонда према броју становника и обрадивој површини упоређен са распоредом у СФРЈ.

Врста стоке	Говеда	Овце	Коњи	Свиње
	Број стоке на 100 становника			
СФРЈ	30,8	58,3	6,5	31,3
СРЦГ	38,8	129,1	6,3	6,3
	Број стоке на 100 ха пољопривредних површина			
СФРЈ	38,0	72,3	8,1	38,7
СРЦГ	23,2	99,0	4,8	4,8

Подаци из предње Табеле показују да у нашој Републици узгајамо на 100 становника више грла говеди него што је југословенски просјек, а дупло више оваца и приближно исти број коња, док код узгоја свиња далеко заостајемо. С друге стране, број грла стоке на 100 ха пољопривредних површина једино је већи код оваца, знатно мањи код говеди, дупло мањи код коња, а осам пута мањи код свиња. Основни разлог оваквом односу је огромно учешће ниско-производних пашњака и ливада у структури пољопривредних површина (77⁰/₀). Поред тога, код свих врста стоке узгајамо већином пасмине са ниским биолошким производним својствима.

Производња меса у 1962. години износила је укупно 9.550 тона од тога:

говеђег	3.693 тоне или 38,7 ⁰ / ₀
овчијег	3.603 тоне или 37,7 ⁰ / ₀
свињског	1.572 тоне или 16,5 ⁰ / ₀
живинског	682 тоне или 7,1 ⁰ / ₀ .

Производња говеђег и овчијег меса је приближно иста док је најмања производња живинског меса. Учешће свињског меса је значајно и сведено је углавном на натуралну производњу.

Укупна производња млијека у 1962. години износила је 451.480 хл, од чега 327.480 хл крављег (73⁰/₀) и 124.000 хл овчијег млијека (27⁰/₀). Ово показује да је производња крављег млијека по крави музари врло ниска и да износи непуних 600 л. годишње (за 55.000 крава музара у току године), као и овчијег млијека, јер је износила по музној овци 33 л годишње (за 372.000 музних ова-

ца). На социјалистичком сектору производња млијека по крави је износила око 1.600 литара, а оваца слично републичком просјеку. Овдје није урачунато млијеко које посишу телад, односно јагњад. Производња млијека на социјалистичком сектору износи 7,7% од укупне производње млијека у Републици, а узгаја се 1,9% броја говеди. Док постоји интерес на друштвеном сектору за узгој говеди, дотле питање овчарства није још ријешено. Социјалистички сектор производи свега 1,2% од укупне производње овчијег млијека. Индивидуални произвођачи узгајају овцу због њеног тројног производног својства, тј. меса, млијека и вуне и највјероватније ће задржати и даље овакав производни правац све дотле док се крвјенило не измијене постојећи друштвено-економски услови на селу, а што је у вези са процесом мијењања структуре становништва према дјелатностима. Најприродније је очекивати промјене у правцу производње меса и вуне.

Ове године је дозвољено држање санских коза у ограниченом броју, те ће се убудуће рачунати у мањем обиму и на производњу козјег млијека и меса.

Производња вуне у 1962. години износила је 732 тоне што показује настриг од 1,3 кг скоро искључиво грубе вуне по остриженој овци, а на друштвеном сектору 1,7 кг.

Производња јаја је такође ниска и износила је укупно 17 милиона комада, што чини 66 комада по носиљи. Друштвени сектор је тек почео да се укључује у ову производњу изградњом типских живинарника.

Укупан откуп пољопривредних производа у Црној Гори у 1961. години износио је 2.216 милиона динара, а у овом износу сточарство је учествовало са 84,7%.

Извоз пољопривредних производа из Црне Горе у 1962. години износио је 246 милиона динара (по обрачунском курсу), а у овом износу сточарство је учествовало са 57%.

Досадашњи рад на унапређењу сточарства

Друштвена заједница је посљедњих година вршила појачане напоре у циљу осавремењавања пољопривредне производње уопште, те према томе и сточарства. Скоро све важније мјере и акције на линији унапређивања сточарске производње спровођене у Југославији, обухватиле су у мањем или већем обиму и наше сточарство, а полазило се при том од наших услова. Основни циљ је био да се осавременени првенствено сточарство на социјалистичком сектору, док се питање приватног произвођача и његово упућивање у организовану производњу на бази кооперативних односа са друштвеним организацијама у пољопривреди скоро сасвим занемаривало. Већина акција у пољопривреди гдје се ишло за тим да се повећа сточарска производња код индивидуалних произвођача, базирана је на законским прописима који до данас нијесу у потпу-

ности спровођени у пракси, јер није била обезбијеђена одговарајућа материјална база за то (лиценцирање мушких приплодњака говеди и коња, меринизација оваца, вјештачко осјеменавање, заштита клања телад и јагњади, итд.). Савремене акције извођене у сточарству на социјалистичком сектору производње представљају врло крупан корак напријед и велико искуство. Оне су већ дале неке резултате и укључују нашу производњу у савремена настојања, мада у свему не можемо бити задовољни постигнутим резултатима. Потребно се осврнути на неке од тих акција и, наравно укратко, оцијенити њихове резултате.

Увоз приплодних грла говеди. У периоду од 1956. године увезли смо сљедећи број грла (према подацима бивше Пољопривредно-шумарске коморе НРЦГ):

Година	Црно-бијело		Монтафонско		Оберинталско	
	стеоне јунице	бикови	стеоне јунице	бикови	стеоне јунице	бикови
1956.	—	—	—	—	20	27
1960.	215	2	354	5	98	2
1961.	100	—	42	—	—	—
1962.	190	—	—	—	—	—
Свега:	505	2	396	5	118	29

Од 1956. године увезено је из иностранства и из земље, свега 1.019 стеоних јуница и 29 бикова. Увоз је извршен са циљем да се бројно и квалитетно побољша говедарство и створе запати које треба даље размножавати кроз сталан селекцијски рад. Црно-бијела говеда су увезена већином из Холандије, као и из репродукције из других република, монтафонска из Аустрије и скоро половина из Словеније, док су сва оберинталска грла импортирана из Аустрије. Набавка грла је вршена из инвестиционих кредита. Набавком се, даље, жељело да се формирају запати на добрима и код задруга у циљу производње првенствено млијека (црно-бијело) или млијека и меса (монтафонско и оберинталско говече), према условима узгоја. Посматрајући пасмински састав увезених грла види се да је увезен ограничени број пасмина, а избор је вршен како према жељеном производном типу, тако и према могућностима набавке приплодних грла. Док је увоз црно-бијелих и монтафонских грла оријентисан на боље услове узгоја, догле се са оберинталском пасмином жељело ићи у слабијим условима узгоја, тј. у планинским подручјима. Међутим, производња увезених грла не задовољава, јер смо још у већини случајева далеко од

пуног коришћења грла и репродукције. Нијесмо ријешили одговарајуће услове узгоја, првенствено услове исхране, његе и смјештаја, а нарочито исхране, јер биљна производња није била у стању да обезбједи програмирану сточну храну на којој је заснивана набавка стоке. Као последицу тога имамо недовољно испољавање производних својстава говеди, јер је исхрана била неуједначена и кретала се обично нешто изнад нивоа производног оброка. Дрastiчан примјер за ово су ПД „Јадран“ — Улцињ и „Мироје Јовановић“ — Даниловград, као и скоро све задруге. Колико је био занемарен проблем исхране види се по томе, што су готово све организације чак и кабасту храну набављале са стране. Досад су најбољи резултати у производњи постигнути код економије КПД „Веље брдо“ у Спужу. Највешће се нестручним „аргументима“ прикривају субјективне слабости, те се обично истиче да не ваља увезена пасмина. Тачно је, чак и да су услови узгоја били задовољавајући, да је нужно морало доћи до одговарајуће селекције стоке у циљу консолидовања запата, јер је при куповини стоних јуница немогуће добити сасвим уједначен материјал нити приликом куповине непосредно контролисати његова производна својства. Увезена стока је углавном добро испољавала своја производна пасминска својства гдје су услови узгоја били повољни, што значи да је у таквим условима била рентабилна, а у одговарајућим јој животним условима показује добре резултате аклиматизације и акомодације. Питање нерентабилности стоке, које се тако често поставља, друге је природе и не може се тражити у високо-производном грлу које испољава своја производна својства. На то утиче склоп околности друге природе (цијена сточне хране, објеката и опреме у сточарству, тржиште, односно цијене сточних производа, неизграђеност пољопривредних организација, скупи љекови и ветеринарске услуге, скупо обавезно осигурање стоке, недостатак механизације у сточарству, итд.).

Увозом говеди суочили смо се са врло крупном проблематиком и на пољу заштите стоке, јер су грла олаквих способности, гдје је физиолошка равнотежа врло лабилна, била објекат тешких заразних и других обољења, гдје нарочито истичемо брвцелозу, која је довела до потпуне ликвидације свих крава и подмлатка на ПД „Крушевцу“ и до знатних губитака код ПД „Капичо поље“. Бојати се да ћемо и код других запата имати сличну ситуацију. Желимо даље истаћи мишљење да је одржавање и јачање импортираних запата говеди морало да представља прворазредни задатак свих фактора који су заинтересовани за сточарство. На жалост, све пољопривредне организације тако нијесу схватиле овај задатак, тако да је практично дошло скоро до пуне ликвидације неких увезених запата (ПД „Јадран“, ОЗЗ Будимље, ОЗЗ Бијело Поље, итд.).

Меринизација оваца. Рад на мелиорацији домаћих сојева оваца, већином путем вјештачког осјемењавања мерина овнова познат је као меринизација, а основни задатак је био да се повећава производња меса и квалитет вуне. Ово из тих разлога,

како бисмо могли задовољити потребе домаће текстилне индустрије, јер је домаћа производња вуне била недовољна, а квалитет слаб. Гачунало се да ће се мелиоративним укрштањем добити оплемењена домаћа овца за производњу средње фине, али зато довољно дуге и уједначене вуне и квалитетног меса. Као мелиоратор је одабрана виртембершка овца и Мерино д'Арлес, те је увезено 410 виртембершких оваца и овнова за мелиорацију оваца у планинском рејону и 139 оваца и овнова Мерино д'Арлес-а за јужни рејон Републике. Читав рад на меринизацији није био на вишем ступњу организованости тако да нијесу добијени очекивани ефекти. Производнији подмладак оваца, добијен акцијом меринизације, није дошао у побољшане услове узгоја, првенствено исхране, и није даље сачуван за производњу вуне већ је продаван за клање, јер је у истим условима узгоја био за неколико кг. тежи у вријеме одбијања. Сама акција меринизације је јасан пут за стварање производнијег типа овце него што је наша домаћа праменка, али није прихваћен од произвођача, првенствено зато што је требало овце вјештачки осјемењавати у заједничким стадима од око 400—500 грла, односно одводити на пунктове за осјемењавање, што је индивидуални произвођач нерадо чинио. Природна оплодна преко уступања овнова појединим овчарима хтјела је свакако дати боље резултате. Међутим, број мелиоратора је био недовољан за тако широку акцију. Цијена меринизираних вуне није била стимулативна, већ је оваква вуна плаћана као вуна домаће праменке. Трговина је месо мелеза проглашавала као месо слабијег квалитета, иако је управо обрнуто. Све су то разлози који су довели до подбацивања меринизације. Вјештачки је осјемењено у циљу мелиоративне поправке вуне и меса (меринизације) укупно око 48.000 грла у вријеме од 1958. до 1961. године, а од тада је ова врло корисна акција напуштена.

Стварање производних типова говеди и коња. Овај проблем је третиран на приватном сектору, јер је требало да донесе крупне резултате и доведе до повећања производње нарочито у говедарству путем мелиорације буше, односно њеном оплодном са квалитетним биковима. Као мелиоратор је узиман оберталац (за оскудније услове), а у новије вријеме у бољим условима узгоја (околина градова) и монтафонац. Рад на мелиорацији буше довео је до релативно добрих резултата и прихваћен је од стране произвођача, тако да се јасно може уочити дјеловање мелиоратора у појединим подручјима (дурмиторско-језерска површ, долина Лима, околина Титограда и Никшића). У циљу спровођења овога задатка постоје одређени законски прописи. Међутим, није се истрајало на овом задатку, не само због недовољних новчаних средстава, већ и због неодлучности органа власти да овај врло користан задатак реализују. Општине и задруге, које би морале да буду реализатори овога задатка, наравно уз помоћ стручне зоотехничко-ветеринарске службе, нијесу му поклонице одговарајућу бригу. Планским радом могуће је у говедарству за неколико година постићи врло крупне резултате на

оплеменавању буше, у ком циљу треба ићи на вјештачко осјеменавање у близини већине ветеринарских станица, односно на природну оплодњу биковима ван подручја које могу покрити вјештачким осјеменавањем ветеринарске станице.

Рад на мелиорацији домаћег, брдског коња био је видан у вријеме постојања Станице за коњарство у Жабљаку, путем производње и пуштања у приплод њених пастува. Коњарство у нашим планинским подручјима има још увијек велики значај, због неразвијеног саобраћаја, а може се рећи да засад друштво не показује никакву намјеру да организовано утиче на његово унапређење.

У свињарству, које за нас нема нарочити значај, није било значајнијих организованих акција. Поједине пољопривредне организације су вршиле набавке мањих запата свиња-беркшира, великог јоркшира и ландраса, у циљу производње прасади и продаје индивидуалним произвођачима док је за то било економског оправдања, тако да је ту укрштањем дошло до правог шаренила. Узгој свиња у нашим условима је сведен на тог најчешће једног до два грла код индивидуалних произвођача.

Рјешавање проблема исхране стоке. Ово је централно питање сточарства уопште, а у досадашњој сточарској производњи, како на друштвеном тако и на приватном сектору, представља основни лимитни фактор повећане производње. Формирањем имања и економија земљорадничких задруга ишло се за тим да се и овај проблем ријеша на социјалистичком сектору преко производње квалитетне сточне хране. Настојања нијесу била довољна, те и исхрана стоке није задовољавала. Треба овдје истаћи и специфичности формирања нашег социјалистичког сектора у пољопривреди које су овоме добрим дијелом допринијеле. Наиме, наша пољопривредна добра и економије не представљају засад организације чија земљишта имају висок ниво потенцијалне моћи, јер се радило углавном о шикарама, запуштеним земљиштима, плавним теренима и сл. на којима је требало организовати сагремену пољопривредну производњу. На овим земљиштима су у већини изостале неопходне агро-мелиорације, те нијесу спремна за високу производњу. Боља земљишта су ангажована за поврће и засаде, као и расположиве количине произведеног стајњака, а у већини случајева слаба земљишта користе се и данас за производњу сточне хране. Приноси на оваквим земљиштима су ниски, а производна цијена сточне хране је врло висока, јер се увијек у фиктивном рачунању сматрало да треба цијене сточне хране одредити према расходима ратарства на производњу сточне хране, зарачунавајући понекад чак и добит. Јасно је да је у оваквим условима произведена сточна храна морала бити скупа, а пошто она учествује у укупним расходима сточарства са око 50%, то је консеквентно томе и сточарска производња била врло скуп и тако рачунато нерентабилна. Поменути начин газдовања има за циљ само тренутне ефекте и неодржив је са позиција рационалног газдовања. Мора се као императив истаћи потреба да се сточарству

на социјалистичком сектору дадне оно мјесто које му припада у производњи и економици имања. Ово је нарочито важно истаћи данас када се иде на формирање релативно већих пољопривредних организација. У првој фази њихове изградње, сточарство ће једино моћи (преко говедарства) да доведе последије одређеног времена до стварања културних земљишта. (Зетско-бјелопавлићка равница, Улцињско поље, Грбаљско поље и сл.). Последије ове фазе, на овако израђеним земљиштима може се ићи на жељену структуру коришћења површина за потребе сточне хране, поврћа и засада, олет у толерантним границама односа сточарске и биљне производње. Јасно је да у том случају неће бити производња сточне хране скупа као сада, па ни сточарство нерентабилно.

Досадашња пракса наших пољопривредних организација са малим изузетком је била да држе већи број стоке него што могу исхранити, с једне стране, као и да сточарству дају пратеће мјесто, најчешће да би се обезбиједио стајњак за поврће и засаде. Позитивно је што се све више долази до знања да такве оријентације нијесу на свом мјесту.

Проблем континуиране производње зелене сточне хране (зелени конвејер) код нас није нигдје ријешен, иако се сматра да имамо повољне услове за то. Механизована производња сточне хране почиње да интересује поједине организације, те се приступа употреби сило-комбајна и пикап преса. Кукурузна силажа је већ у широкој производњи, али треба дати више мјеста ораничним крмним културама — грахорици, сточном грашку, соји, сунцокрету итд., а нарочито лудерки, која обезбјеђује највише биљних бјеланчевина. Спремање сточне хране такође је проблем за себе, јер треба да губитке у хранљивим састојцима и витаминима сведе на минимум, нарочито код сијена, а то често нијесмо успјели. Засад немамо мјешаона сточне хране, као ни фабрика.

Проблем производње сточне хране у циљу рјешавања пуне и правилне исхране стоке морао би се на имањима убудуће рјешавати уз много више напора и умјешности, а на бази нормалних односа сточарске и биљне производње.

У нашој Републици имамо знатне површине планинских пашњака, већином у општенародној имовини. То су сезонска подручја која могу у љетњем периоду обезбиједити довољне количине паше како за индивидуалне произвођаче у тим подручјима, тако и за пољопривредне организације, углавном задруге у сјеверном дијелу Републике. Овдје се првенствено мисли на Дурмиторско-језерску површ и Сињајевину. Постоје јасни законски прописи о начину коришћења ових пашњака, познате су и мјере њихове поправке, али се може закључити, не улазећи дубље у ову проблематику, да нијесмо много урадили на њиховом правилном коришћењу и поправци. Уз стриктно поштовање законских прописа могло би се много допринијети њиховом унапређењу, уз услов да се регулишу како економске цијене пашарине, тако и вријеме њиховог коришћења. Ђубрење пашњака и ливада минералним ђубривима спроводиле су поједине организације, мада ово

није добило форму сталних и ширih агротехничких захвата. Слична је ситуација и са заснивањем вјештачких ливада у планинским подручјима, гдје би требало тачно утврдити могућности и створити услове за њихову реализацију.

Подизање објеката у сточарству. Упоредо са набавком стоке на имањима приступило се подизању објеката у говедарству, овчарству, свињарству и живинарству. Објекти у говедарству су подизани већином из инвестиционих средстава, а на имањима и економијама сријећемо шаренило типова, често непровјерених у нашим условима. Код подизања ових објеката врло често је долазио до изражаја нестручан и неодговоран однос појединаца, тако да имамо често подигнуте објекте чија је функционалност слаба, а цијена коштања висока (ПД „Јадран“, ПД Мироје Јовановић“). Поред тога, мало је објеката који су били у потпуности изграђени за одређену технологију, без обзира да ли се ради о класичним или модернијим, већ су обично изграђене само стаје за музна грла без осталих пратећих објеката, добрих приступних путева, обезбјеђења воде и електричне енергије. Проблеми комплексне механизације нијесу нигдје ријешени до краја, мада се чине парцијални покушаји да се обавља механичка мужа, транспорт простирке и ђубрива, док транспорт сточне хране од спремишта до јасала није још ријешен примјеном аутоматизације. Вјероватно ће се многи објекти морати адаптирати на најбољи могући начин, што треба да буде још једна потврда да је пројектовање и изградња објеката у сточарству врло компликовано и одговоран посао.

У свињарству смо изграђивали типске свињце, већином прасилишта; слично и у сточарству. Од прошле године имамо у изградњи неколико савремених живинарских објеката (ОЗЗ Владимир, ПД „Крушевац“, ПД „Калино Поље“) за производњу јаја. Не можемо још говорити одређеније о њиховој функционалности без провјеравања у пракси. Подизање објеката у сточарству је врло компликовано питање и у пракси ће бити разних типова, с обзиром на разноликост услова. Ипак код изградње будућих објеката потребно је ићи на испробавање појединих рјешења која иду на комплексну механизацију у сточарству, а по могућству и аутоматизацију, јер ћемо се са овим проблемом срести најприје тамо гдје ћемо вјероватно морати више да улажемо у најближој будућности (Зетско-бјелопавлићкој равници и Улцињском пољу).

Селекција стоке и вјештачко осјемењивање. Организовани рад на селекцији стоке преко службе матичног књиговодства у сточарству отпочео је 1957. године; прво код Пољопривредно-шумарске коморе НРЦГ, а од средине 1960. године код Пољопривредног института у Титограду, који и сада води селекцијску службу у Републици. Засад је служба селекције ограничава рад у говедарству и то само на социјалисти-

чком сектору. Ова служба није организована тако да би имала на терену посебне зоотехничке одсјеке, односно у њима зоотехничаре, контролне асистенте и матичаре, већ кадар који ради у пољопривредним организацијама истовермено и на производним задацима из сточарства и на селекцији стоке. На социјалистичком сектору је било обухваћено прошле године 1702 грла говеди, од чега 1161 крава, што износи 1,1⁰/₀ од укупног броја говеди, а обавља се код 20 организација.

Рад на стварању производних типова говеди (већином мелиорације буше) на приватном сектору власништва био је довољно организован, парцијалан. Релативно мали број лиценцираних бикова коришћен је за јавни приплод и може се тврдити да народни одбори општина нијесу посветили довољну пажњу свом проблему (изузетак чини Цетиње) на тај начин што би набавили и држали за приплод довољан број квалитетних мушких приплодних грла на што их обавезују законски прописи. Широ захвати на селекцији стоке нијесу досад примјењивани, јер су за то недостајала потребна средства за обезбјеђење квалитетних приплодњака и организовано издржавање службе за селекцију и репродукцију стоке. Досадашња организација унапређења сточарства није омогућавала прибирање потребних средстава за развој сточарства.

Вјештачко осјемењавање стоке као мјера унапређења сточарства у примјени је сада код осјемењавања говеди, а са њом се почело 1957. године, формирањем Станице, односно Центра за вјештачко осјемењавање у Титограду. Овај Центар производи квалитетну сперму од 10 црно-бијелих, монтафонских и оберинталских бикова за потребе првенствено пољопривредних организација, али због недовољно организоване службе вјештачког осјемењавања на терену, ветеринарске станице су преко 14 постојећих пунктова у прошлој години осјемениле непуно 4.000 плоткиња и поред реалних могућности да се осјемени знатно већи број. Испитивање бикова према потомству (прогени тест) било је ограничено само на испитивање типа и облика телади и унеколико јунади. Вјештачко осјемењавање оваца било је у примјени код нас само у вријеме меринизације. Сматрамо да би требало ићи на што већу примјену вјештачког осјемењавања у говедарству, гдје год за то постоје услови, док би већи број плоткиња био оплођен и даље путем природног припуста, због слабе комуникативности терена. У овчарству би требало ићи свуда на природан припуст, обезбјеђењем квалитетних овнова у сврху меринизације.

У нашим условима служба селекције и репродукције стоке требало би да обухвати: комплетно говедарство на социјалистичком сектору, одабирање (лиценцирање) мушких приплодњака, (засад само бикова и пастува) на приватном сектору гдје не дошире вјештачко осјемењавање крава, одабирање женских грла

говеди за приплод, израду програма за производњу квалитетних приплодњака говеди, вођење контроле производности на социјалистичком сектору, вођење матичног књиговодства, испитивање бикова по лотомству, производњу квалитетног сјемена бикова, промет приплодне стоке и издавање педигреа, организовање смотри и изложби приплодне стоке и организовање одговарајућих курсева. Као што се види, рад на селекцији и репродукцији стоке ограничио би се сада и у ближој перспективи скоро искључиво на говедарство, јер је оно код нас водећа сточна врста. У свом раду селекцијска служба мора имати тијесну везу са научно-истраживачком службом у сточарству која треба да проучава теорију одговарајуће селекције, област репродукције, исхране стоке, заштите, економике производње итд. Овакав програм рада обухвата потребе праксе, а биће испуњен зависно од рјешавања питања кадра и финансирања. Обимне задатке службе за селекцију и репродукцију стоке мораће се на одговарајући начин финансирати, те би у том правцу морали формирати фондове за унапређење сточарства. Извори из којих би требало прибрати средства су сљедећи: одређени проценат пореза на доходак од пољопривреде и општинског приреза на катастарски приход, такса за радну стоку, одређени проценат од извоза стоке и сточних производа, откупа стоке и сточних производа и стоке за клање, као и обавезна уплата по крави или јуници за приплод. На овај начин прибрала би се годишња средства од око 300 милиона динара. Сваке године би требало вршити набавку 300—400 бикова за припуст, а остала средства би обезбиједила издржавање службе за унапређење сточарства у комунама и одговарајуће републичке службе, као и спровођење јавних мјера и акција на унапређењу сточарства. Излази практично да сточарска служба може да буде постављена на принципима самофинансирања. Досад су у пракси јасно испољене финансијске тешкоће као основна препрека за широки захват у раду селекцијске службе која по својој проблематици треба да има статус јавне службе, као и уопште службе унапређења сточарства, док су други, првенствено трговина, долазили до лаких зарада и акумулација на резултатима рада ове службе.

Текући задаци сточарства

Природни и економски услови захтијеваће најеконичнија рјешења у циљу повећања производње крављег и овчјег млијека, говеђег и овчјег меса и коже, вуне, живинског меса и јаја, односно прехранбених артикала и индустријских сировина. Ове задатке треба рјешавати на тај начин што ће се првенствено квалитативно и квантитативно побољшати сточарство на социјалистичком сектору, а на приватном сектору који карактеристично досадашњу сточарску производњу мора доћи до квалитатив-

ног побољшања. Ово ће једино бити могуће у условима организоване кооперације социјалистичког сектора са индивидуалним произвођачима.

Произвођачке организације друштвеног сектора у равницама морају ићи на заснивање интензивне сточарске производње индустријског типа, на специјализацију у правцу производње одређених роба — на читавом газдинству или поједином погону, те би у том смислу морале да се што одређеније и брже оријентишу. Ово ће се односити већином на имања на југу Републике, јер је мјешовити правац производње на нашим имањима, без специјализованих погона, застарио, и представља добрим дијелом извор нерентабилног пословања добара, а поготову сточарства као гране. Јасно је да ће избор правца производње и специјализације бити врло одговоран посао који захтијева свестрано производно-економско проучавање од стране имања, јер је најбоља производна оријентација од животног интереса за пољопривредну организацију. Наши погони или имања нијесу исте величине мада су већином врло мали и не прелазе пар стотина хектара, те је и сточарска производња на њима различита. Потребно је да се пронађе оптимална сточарска јединица у производњи и као таква испита у нашим условима. Највјероватније је да ће она ићи на око 200 хектара, те би у том правцу стечено искуство требало пренијети у праксу, а по потреби подизати одговарајући број таквих јединица.

Произвођачке организације у планинском рејону имају своје особености због специфичних праваца производње, јер је тамо узгој стоке једина производна оријентација и услов да се користе такви комплекси, а што није случај у равничарским подручјима код нас. Ове организације су у неповољнијим економским условима привређивања од равничарских, јер је однос цијена сточних производа према биљним — неповољан за сточарство. Правац производње у оквирима наше земље није још увијек пронађен за ове организације, јер је њихова производња оријентисана на месо, које стоји у неповољном односу према млијеку са досадашњим цијенама. Изгледа, а то треба комплексно проучити, да би производња квалитетних бикова као мелиоратора у циљу природног оплођавања плоткиња на приватном сектору, гдје није могућа примјена вјештачког осјемењавања, била засад најијеласходнија, као и производња овнова за потребе меринизације. Ова производња би могла имати много организованости карактер него што је то био случај досад. С друге стране, треба испитати могућности економског повезивања организација у планинском рејону са организацијама у равничарским и долинским теренима (подручје Жабљака са Никшићем и сл.), првенствено у циљу узгоја подмлатка или достављања излучених грла, итд.

Производња у сточарству на друштвеном сектору мора у потпуности бити оријентисана на робе, а робна производња и код приватних произвођача треба да јача прека кооперативних односа, јер се наш индивидуални произвођач као произвођач робе највећим дијелом појављује са сточним производима. Ово намеће крупан задатак земљорадничким задругама да детаљно проуче све видове кооперације и уопште повећања сточарске производње на своме подручју, пошто свака повећана робна производња значи за њих економско јачање, јер имају монополни положај у откупу пољопривредних производа на своме терену. Ово их обавезује да много пословније размотре улагање средстава за унапређење сточарства, а не само прибирање користи од њега, какав је случај у већини био досад.

Потребне мјере за унапређење сточарства код нас већ су у неколико трасиране кроз досадашњи рад. Њих морамо спроводити до краја, усвајајући наравно модерне концепције и сазнања у организацији сточарске производње, на друштвеном сектору. Код индивидуалног сектора ћемо много теже доћи до модерних, производних типова разних врста стоке, но на овај сектор морамо, такође, утицати све организованије, како би и тамо довели до континуираног повећања сточарске производње.

У непосредном периоду предстоји нам спровођење у живот низа мјера производног, економског и административног карактера.

Закључци

Из досадашњег излагања могу се извући потребни закључци. У раду у сточарској производњи има објективних тешкоћа, а и субјективних слабости које треба убудуће што прије отклонити, те у том смислу треба рјешавати као најосновније следеће:

— на социјалистичком сектору пољопривреде:

а) у даљој изградњи ићи на организовање специјализованих погона или имања и на њима заснивати најсавременије технолошке процесе производње индустријског типа, у ком циљу ријешити проблем комплексне механизације у сточарству;

б) тамо гдје је сточарство пратеће и служи другим гранама приказивати евентуалне губитке не у сточарству, већ у тим гранама којима сточарство служи;

в) производњу квалитетне сточне хране заснивати на примјени савремених технолошких рјешења како би ова производња била економичнија, а гдје је могуће ићи на зелени конвејер;

г) обезбиједити обавезну селекцију стоке на бази контроле производних својстава;

д) проблем квалификоване радне снаге у сточарству рјешавати тако да она не буде кочница развоја сточарства;

ђ) обезбиједити нормалну репродукцију и благовремену заштиту стоке;

е) уводити стимулативније облике награђивања запослених радника и стручњака у сточарству;

ж) формирати фондове за унапређење сточарства у комунама и Републици од одређеног процента пореза на доходак од пољопривреде и општинског приреза на катастарски приход, такса за радну стоку, одређеног процента од извоза стоке и сточних производа, откупа стоке и сточних производа и стоке за клање, као и обавезних уплата по кравама и приплодним јуницама, како би се створила потребна материјална база за унапређење сточарства;

з) проблему унапређења и бољег коришћења пашњака у општеној имовини поклонити пуну пажњу, а ићи одлучно за тим да се за њихово унапређење користе средства прибора од пашарине и установе економске цијене пашарине;

и) развијати кооперативне односе у сточарству и у том правцу оспособљавати материјално и кадровски задруге да могу извршити овај задатак;

ј) спроводити у живот законске прописе из области сточарства како би се повећала сточарска производња (лиценцирање бикова и пастува, вјештачко осјемењавање итд.); и

к) организовати службу унапређења сточарства тако што би ова укључивала заједничко ангажовање агронома-сточара и ветеринара на нивоу општина и Републике.